

Augustyn ORMANTY

Rozwój samorządu terytorialnego w Kalwarii Zebrzydowskiej w latach 1890 – 1950

Po czterdziestoletniej przerwie w 1990 r. reaktywowano samorząd terytorialny. W tym roku mija jubileusz 10-lecia jego istnienia. Wydaje się celowy powrót do lat 1890 – 1950, i spojrzenie wstecz na historię rozwoju samorządu terytorialnego Kalwarii Zebrzydowskiej tamtego okresu.

Kalwaria w omawianym okresie znajdowała się w Galicji. Już w latach 1848 – 1849, a więc u progu czasów konstytucyjnych ugruntowały się fundamentalne zasady ustroju gminy samorządowej. Zaliczano do nich: swobodę przyjmowania członków gmin, wybieralność jej organów, samodzielny zarząd sprawami gminy oraz jawność budżetu. Wyróżniono w niej tzw. własny i poruczony zakres jej działań, własny czyli wszystko to co dotyczy jej własnych interesów i w całości wykonalne jest w jej granicach, poruczone oznaczano jako załatwianie określonych spraw publicznych, oczywiście zalecanych przez państwo. Podstawowe normy zapowiadające samorządy miejskie zawierała ogólnopaństwowa kodyfikacja gminna z 1862 r. i wydana przez Galicyjski Sejm Krajowy w 1866 r. – szczegółowa ustawa o gminach i obszarach dworskich. Od tego czasu, ustrój gmin funkcjonował bez większych zmian. Ustrój władz w Kalwarii w tym okresie zbliżony był do ustroju wsi.

Gminę Kalwarii reprezentowała rada gminna i zwierzchność gminna. Rada Gminy była organem uchwałodawczym i nadzorczym. W jej składzie znajdowało się 12 radnych oraz ich zastępcy. Wyboru Rady dokonywali mieszkańcy, po ukończeniu 24 lat w sposób jawny, raz na trzy lata, przynależni i uczestnicy gminy. Nie było to ani powszechne ani równe prawo wyborcze.

Funkcję przewodniczącego rady gminy zawsze powierzano naczelnikowi gminy (burmistrzowi).

W składzie zwierzchności był naczelnik gminy, jego zastępca, sekretarz i dwóch przysiężnych (asesorów). Wybierała ich rada gminy spośród swoich członków. Charakterystyczne jest to, że naczelnik został wyposażony w szereg jednoosobowych decyzji władczych, zatem on faktycznie kierował zarządem gminy pod nadzorem rady. Gwarantowała mu to ustawa z 1866 r., która odróżniała kompetencje zwierzchności jako organu kolegialnego i kompetencje naczelnika gminy jako organu jednoosobowego. Tym sposobem w istocie istniały w gminie Kalwaria trzy organy: rada gminna, zwierzchność gminna jako organy kolegialne i naczelnik gminy jako organ jednoosobowy.

Własny zakres działania gm iny obejmował: zarząd własnym majątkiem gminy (prawo do uchwalania budżetu, do nakładania dodatków do podatków państwowych, sprawozdanie rachunków rocznych). Przekazano radzie ustanawianie posad urzędowych lub służbowych, wydawanie przepisów w kwestii tzw. policji miejscowej (przepisy o charakterze porządkowym dotyczącym bezpieczeństwa ludzi i mienia, nad środkami żywności, miarami i wagami, obyczajnością publiczną itp.). Do tego dochodziły sprawy administracji szkolnictwa i funkcjonowania lokalnych zakładów dobroczynnych dla ubogich, wybór członków zwierzchności gm innej, wybór mężów zaufania dla jednania stron oraz wiele innych uprawnień.

W ramach poruczonego zakresu działania rada mogła podejmować uchwały tylko wtedy, gdy decyzję co do sposobu wykonania pozostawiono samej gminie (były to kwestie współdziałania w procedurze wyborczej do organów reprezentacyjnych wszystkich szczebli, czynności związane ze ślubami cywilnymi, spisem ludności, meldunkami, ściąganiem podatków itd.). Właśnie w tych sprawach jednoosobowo decydował naczelnik gminy wykonując polecenia idące od władzy wyższej tj. starosty.

Konsekwencją takiego podziału zadań gminnych było rozdzielenie funkcji nadzorczych nad organami gminy. Nadzór nad gminą w sprawach obejmujących własny zakres działania pełnił Wydział Powiatowy, bądź Wydział Krajowy, a nad zakresem poruczonym – władze państwowe, co dawało możliwość poddania gminy różnym naciskom administracji rządowej. Kadencja rady wynosiła początkowo trzy lata, a od 1884 r. – sześć lat. Rada powiatowa w Wadowicach nadzorowała wszystkie gminy w powiecie i m.in. Kalwarię.

Od maja 1889 r. w Kalwarii działały organy tzw. administracji niezespolonej: Urząd Podatkowy, Komisariat Straży Skarbowej, notariat, filia Sądu Powiatowego z aresztem. Zachowane protokoły z posiedzeń rady gminnej z lat 1882 – 1911 sporządzone są w języku polskim, podpisywane były zawsze przez burmistrza, sekretarza i trzech asesorów. Posiedzenia odbywały się przeważnie dwa razy w miesiącu. Charakterystyczny jest skrupulatny sposób postępowania rady kalwaryjskiej, bowiem wszystkie ważne uchwały podejmowano w głosowaniu imiennym.

W latach 80-tych i 90-tych XIX w. burmistrzem w Kalwarii był Józef Kossowski, który w 1891 r. złożył rezygnację z powierzonej funkcji po przepracowaniu w radzie 6 lat jako zastępca i 12 lat jako burmistrz. Rada przyjęła rezygnację a funkcję burmistrza przyjął jego zastępca Tomasz Radek.

Rada gminna wyróżniła Józefa Kossowskiego za długoletnią pracę podnosząc jego zasługi przy wybudowaniu szpitala dla ubogich i starań w utworzeniu cechu stolarskiego.

Jerzy Huppert – masarz i dzierżawca, Wojciech Brandys – posiadacz dóbr, Wojciech Banaś, Jan Opyrchalski, Maurycy Dattner – kupcy byli długoletnimi radnymi gminy Kalwaria w tamtym okresie, zaś Franciszek Główka w latach 1894 – 1908 był początkowo kancelistą, później stałym

sekretarzem gminnym.

Kiedy 3 lipca 1896 r. weszła w życie ustawa gminna dla miast i miasteczek ściślejszym rozgraniczeniu uległ zakres działania i podziału kompetencji zwierzchności oraz rady. Rady gminne małych miast otrzymały wyłączne prawo reprezentacji gminy we wszystkich prawach dotyczących samorządu lokalnego. Ustalona liczba radnych dla Kalwarii wynosiła 18 radnych i 9 zastępców. Wybory odbywały się co 6 lat (co 3 lata odnawiano połowę składu rady). Ustawa z 1896 r. stanowiła, że magistrat czyli zwierzchność składa się z burmistrza, jego zastępcy i trzech do pięciu asesorów, natomiast własny zakres działania samorządu obejmuje sprawy bezpośrednio dotyczące interesów gminy. Tym samym ustawa oddzielała kompetencje uchwałodawcze i kontrolne rady od wykonawczych magistratu i burmistrza.

7 lipca 1900 r. na posiedzeniu Rady Gminnej miasta Kalwarii po raz pierwszy było 18 radnych i ich zastępców zgodnie z nową ustawą.

Na podstawie zachowanych dokumentów z przełomów wieków znany jest rozwój instytucji miejskich w Kalwarii. Utrwalił się zwyczaj do podawania do wiadomości publicznej tematyki obrad rady gminy. Skrupulatnie prowadzono listy obecności, burmistrz czuwał nad dyscypliną radnych (ustawa gminna 13.03.1889 r.). W owym czasie burmistrzem gminy był Jan Modelski. Utrzymał się urząd zastępcy burmistrza i trzech asesorów. W protokołach z posiedzenia rady gminy Kalwaria odnotowano częste udziały przedstawicieli starostwa z Wadowic i namiestnictwa (władza nadzorcza). Posiedzenia były jawne, w wyjątkowych sytuacjach zwoływano posiedzenie nadzwyczajne.

Kalwaria Zebrzydowska chociaż była małym miastem, rozwijała się stosunkowo szybko. Decydowało o tym dogodne położenie, bliskość Krakowa. Miasteczko koncentrowało znaczny ruch handlowy i przemysłowy a miejscowa ludność trudniła się handlem i rzemiosłem. Oprócz instytucji powiatowych gmina miała V klasową Szkołę Ludową, szkołę stolarską, notariat, biuro adwokackie, dwie stacje kolejowe, lekarza miejskiego, klasztor oo. Bernardynów. Jak na owe czasy mieszkało w niej wielu urzędników, księży, nauczycieli.

Tędy wiodła arteria komunikacyjna ze Lwowa do Wiednia, utworzona została komora celna i wybudowano linię kolejową łączącą Kraków z Suchą przez Kalwarię oraz Kalwarię z Bielskiem. Rada gminna w Kalwarii Zebrzydowskiej uchwałą z 15 października 1895 r. wystosowała petycję do Wydziału Krajowego we Lwowie o zezwolenie na założenie szkoły stolarskiej. Przy pomocy gminy i pomocy subwencji krajowej szkoła taka została zorganizowana, a nadzór nad nią sprawował Wydział Krajowy we Lwowie wraz z Krajową Komisją Przemysłową.

Kolejną ważną inwestycją dla mieszkańców gminy powstałą przy wsparciu i pomocy rady gminy było założenie i wybudowanie apteki przez Bonifratrów. Pojawienie się na terenie Kalwarii Zebrzydowskiej wielu murowanych obiektów użyteczności publicznej takich jak: Szkoła Ludowa

Krajowa, Szkoła Stolarska, Ochronka Grunwaldzka, Kasa Oszczędności i Pożyczek, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” było zasługą inicjatyw społecznych oraz prężnie działającego Magistratu.

Rada działając w zakresie swoich uprawnień powołała opiekunów dla osób ubogich. Bliskość Sanktuarium kalwaryjskiego była siłą napędzającą i nadającą rytm miastu. Jako drugi co do ważności po Jasnej Górze ośrodek kultu religijnego na ziemiach polskich odgrywa ważną rolę religijną i patriotyczną.

Zniesienie granicy między Galicją, a resztą Cesarstwa Austriackiego zwiększyło ruch pielgrzymkowy w Kalwarii. Pielgrzymi przybywali tutaj ze Słowacji, Moraw i austriackiego Śląska.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. zaczęto budować zręby jej ustroju. Oprócz pionu organów tzw. administracji rządowej, instytucja samorządu terytorialnego znalazła swoje miejsce jako integralne części zarządzania państwem. Ujednoczenie rozwiązań normatywnych dotyczących samorządu terytorialnego przyniosła dopiero ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego, która ujednościła kształt ustrojowy samorządu terytorialnego i doznała wielu zmian w usytuowaniu prawnym samorządu (relacje stosunków organów administracji rządowej do samorządu). Struktura samorządu terytorialnego opierała się na samorządach gminnych (wiejskich, miejskich) oraz powiatowych.

Samorząd gminny opierał się na jednostkach podziału terytorialnego jakimi była gmina miejska (miasto) i gmina wiejska (do gminy wiejskiej mogła wchodzić jedna lub dwie miejscowości, na bazie dawnego ustawodawstwa państw zaborczych istniały spory czy ma to być gmina jednostkowa czy zbiorowa, a ustawa z 1933 r. sporu tego nie rozstrzygała). Według art. 10 obszar gminy mógł odpowiadać naturalnemu zasięgowi wspólnego zainteresowania mieszkańców połączonych miejscowości, jak również zapewnić gminie zdolność wykonywania ciężących na niej zadań.

Organami stanowiącymi i kontrolującymi były rady gminne i miejskie, które powoływały i dokonywały kontroli organów zarządzających, stanowiły normy i zasady dotyczące zarządu i gospodarki gminy. Organem zarządzającym i wykonawczym był zarząd gminy lub zarząd miejski.

Lata 1944 – 1950 – po wyzwoleniu Polski spod okupacji niemieckiej to czas tworzenia systemu administracji terenowej, w którym wykorzystano stare formy organizacyjne (Konstytucja marcowa z 1921 r.), uzupełnione nową treścią. Wprowadzono wówczas formy zupełnie nowe – rady narodowe.

Wytworzył się dualistyczny model władzy państwowej wraz z zasadą szerokiego samorządu terytorialnego i specjalnego. Dekret PKWN 2 sierpnia 1944 r. o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji, reaktywował na podstawie przepisów międzywojennych wojewodów i starostów w roli organów ogólnej administracji rządowej, zaś dekret PKWN z 23 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego przywrócił organy

tego samorządu opierając się na przepisach ustawy samorządowej z 1933 r.

Ten dualistyczny model organów administracji terenowej ustawą z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych został uzupełniony o system rad narodowych.

Rady narodowe wraz z wypełnionymi nową treścią instytucjami międzywojennymi (administracja rządowa i samorząd terytorialny) – tworzyły strukturę wzajemnie się przenikającą i ściśle powiązaną. Radom narodowym powierzono oprócz innych kompetencji funkcję organów stanowiących (uchwałodawczych) samorządu terytorialnego. Ich nadzór nad samorządem był silnie rozbudowany. Sprowadzał się m.in. do zatwierdzania uchwał, rad niższych przez prezydium rad wyższego stopnia (sprawy finansowania, zagadnienia regulowane przez dawne przepisy samorządowe).

Rady wyższego szczebla mogły przeprowadzać kontrole i inspekcje rad niższych szczebli i ich organów wykonawczych.

Ten stan prawny był przejściowy i miał tymczasowy charakter rozwiązań, zmieniony został ustawą 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Wprowadzono w systemie administracji terytorialnej zasady zaczerpnięte z wzorca radzieckiego.

W kilka dni po oswojeniu z okupacji została utworzona Miejska Rada Narodowa w Kalwarii Zebrzydowskiej. W jej skład weszli: Kazimierz Bartyński, Tadeusz Ćwikła, Alojzy Bruzda, Adam Godula, Władysław Madeja, Jan Oleksy, Piotr Zając, Augustyn Bruzda, Stanisław Kościelniak, Adam Oczkowski, Antoni Bruzda i Jan Wrona. Burmistrzem miasta został wybrany Henryk Raczyński, a wiceburmistrzem Adam Godula.

Pierwsze posiedzenie MRN odbyło się 1 listopada 1945 r. MRN zajęła się uporządkowaniem terenu miasta i terenów z nim złączonych (wsie – Bugaj, Brody, Zebrzydowice), aprowizacją miasta (kartki), parcelacją części majątku Brody (pod rozbudowę miasta), oświatą, akcją przesiedleńczą, wydawanie zezwoleń na prowadzenie działalności.

7 kwietnia po rezygnacji T. Stryzowskiego powołano na sekretarza MRN Władysława Krawczyszyna, później wybrano prezydium w składzie: przewodniczący – T. Ćwikła, zastępca – Wł. Madeja i członkowie J. Pacut, J. Drożdż, J. Oleksy. Delegatem do Powiatowej Rady Narodowej wybrano Jana Pacuta. W sierpniu tegoż roku powołano Zarząd Miejski w składzie: burmistrz Stanisław Łyczkowski, zastępca burmistrza Władysław Stokłosa i ławnicy – Jan Wilk, Jadwiga Waigl, Jan Łojek i Władysław Puczka.

Kilka dni później na skutek rezygnacji Stanisława Łyczkowskiego burmistrzem miasta został wybrany Władysław Stokłosa a wiceburmistrzem Jan Waigl.

W 1946 r. przy Zarządzie Miejskim został utworzony Urząd Stanu Cywilnego, którego kierownikiem został Władysław Dyling. W styczniu 1948 r. na stanowisko wiceburmistrza wybrano A. Godulę, rok później dokonano reorganizacji składu osobowego Miejskiej Rady Narodowej

powiększając liczbę jej członków do 16. W skład Rady weszli: K. Augustyniak, K. Bartyński, J. Ćwikła, E. Drozdowski, E. Godula, S. Grodnicki, J. Kubacki, I. Łęczyński, F. Pytel, H. Raczyński, J. Stanowski, S. Kleszcz, H. Linchard, J. Pacut, J. Szeptycki, J. Warmuz.

27 czerwca 1950 r. nastąpiła reorganizacja władz administracyjnych miasta, która zniosła działalność samorządu miast i gmin, a w miejsce tych władz tj. zarządów miejskich i gminnych wybrane zostały Prezydium Rad Narodowych jako jednolita władza wykonawcza Rady. W wyborach tych wybrano na Przewodniczącego Prezydium MRN Zygmunta Gruszowskiego, sekretarzem został Władysław Krawczyszyn. W ten sposób zlikwidowano pion administracji rządowej (wojewodów i starostów) oraz samorządowej. Nienaruszone w zasadniczy sposób pozostały jednak zadania i kompetencje zlikwidowanych organów, zawarte nadal w obowiązujących przepisach prawa materialnego i formalnego.

Augustyn Ormanty jest burmistrzem Kalwarii.